

Προλεγόμενα

Η έρευνα της ιστορίας του ελληνικού δικαίου αποτελεί βασικό στοιχείο του ελληνικού πνευματικού πολιτισμού. Προσανατολίζεται δε στην κατανόηση της φύσης και της δομής του ελληνικού δικαίου, όπως αυτό σχηματικά κατανέμεται στις διάφορες χρονικές περιόδους της πορείας του σε συνάρτηση με τις ιστορικές εξελίξεις και τις πολιτειακές μεταβολές που συντελούνται εντός των εκάστοτε γεωγραφικών ορίων του ελληνοισμού. Όπως πολύ χαρακτηριστικά έχει επισημάνει ο αείμνηστος ιστορικός του δικαίου Ιάκωβος Βισβίτζης, που διετέλεσε επί σειράν ετών Διευθυντής του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου, «*Η ιστορία τοῦ δικαίου δέν ἀποβλέπει μόνον εἰς τήν ἔρευναν ἑνός ἐκάστου τῶν νομικῶν κανόνων καί θεσμῶν τοῦ παρελθόντος ἔθνους τινός, οἱ ὅποιοι εἴτε διατηροῦνται-μεταμορφωμένοι ἢ μή-εἴτε δέν ζοῦν πλέον, ἀλλ' ἔχει πολύ εὐρύτερον περιεχόμενον. Ἐξετάζει αὐτούς ὡς ὀργανισμούς προσωρισμένους διά τήν ἐπίτευξιν ἀποτελεσμάτων. Τήν ἐνδιαφέρει ἡ ζωή των, ἡ δρᾶσις των, ἡ δύναμις των, δηλαδή τ' ἀποτελέσματά των ἐπί τῶν πραγματικῶν σχέσεων, ἅς ἡ θέσις των ἐπρόκειτο νὰ ἐξυπηρετήσῃ, ἤτοι αἱ παραχθεῖσαι νομικαί καταστάσεις, ἀκόμη ὅμως καί αὐταί αἱ παρουσιαζόμεναι, ἐνίοτε, ἀντινομικαί τοιαῦται. Οἱ ὀργανισμοί δέ οὗτοι ἑνός λαοῦ, λαμβανόμενοι ἐν τῷ συνόλῳ των, ἀποτελοῦν ἕν τῶν οὐσιωδῶν χαρακτηριστικῶν στοιχείων τῆς ἐθνικῆς ἀτομικότητός του*»¹.

Ο ανά χεῖρας τόμος της Επετηρίδας του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου (ΚΕΙΕΔ), του οποίου η έκδοση από την Ακαδημία Αθηνών συμπίπτει με τη συμπλήρωση 200 χρόνων από την έναρξη του Εθνικού Απελευθερωτικού Αγώνα, αποτελεί Τόμο Επετειακό για το ερευνητικό έργο που έχει εκπονηθεί στο ΚΕΙΕΔ από την ίδρυσή του έως σήμερα. Η πολυσχιδής ερευνητική δραστηριότητα του ΚΕΙΕΔ, το οποίο είναι ένα από τα παλαιότερα Ερευνητικά Κέντρα της Ακαδημίας Αθηνών και το μοναδικό στην Ελλάδα Ερευνητικό Κέντρο που θεσμικά διακονεί τον κλά-

---

1. Ιάκ. Βισβίτζης, «Το πρόβλημα της ιστορίας του μεταβυζαντινού δικαίου», *ΕΚΕΙΕΔ* 6 (1955), σ. 131.

δο της Ιστορίας του Δικαίου, αποδεικνύεται από την εκτεταμένη εκδοτική δραστηριότητα του Κέντρου κατά τα τελευταία 74 έτη. Πρόκειται για μια περίοδο κατά την οποία δημοσιεύθηκαν στην *Επετηρίδα* του ΚΕΙΕΔ (= *ΕΚΕΙΕΔ*, διεθνής συντομογραφία *EHHD*) 290 εκτενείς στην πλειονότητά τους πραγματείες Ελλήνων και ξένων ιστορικών του δικαίου, αφιερωμένες κατά κύριο λόγο στην αναγκαιότητα της ιστορικής έρευνας στον τομέα της νομικής επιστήμης και στην πολύπλευρη αξία των γραπτών μνημείων του βυζαντινού και μεταβυζαντινού δικαίου που θεωρείται, έως τα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα, «σκοτεινό» και «απροσπέλαστο». Πολλές από τις επιστημονικές αυτές συμβολές συνιστούν αδιαμφισβήτητα το “απόσταγμα” μακράς και επίπονης ερευνητικής εργασίας σε βιβλιοθήκες και αρχεία της Ελλάδας και του εξωτερικού, αρκετές δε έχουν διακριθεί τόσο για την πρωτοτυπία τους όσο και για την εξαντλητική πραγμάτευση του αντικειμένου τους. Ως εκ τούτου, εύλογα θεωρούνται “κλασσικές” ως προς το είδος τους στη διεθνή βιβλιογραφία. Πολλές εξ αυτών πραγματεύονται ποικίλα και δυσχερή στην έρευνα ζητήματα, όπως η παράλληλη λειτουργική ισχύς του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου, του οθωμανικού δικαίου, του ενετικού δικαίου, καθώς και των τοπικών εθιμικών δικαίων που επιβίωσαν κατά τη διάρκεια της Οθωμανοκρατίας και Λατινοκρατίας· η τυπική και ουσιαστική μετεξέλιξη των βυζαντινών νομικών θεσμών κατά τη διάρκεια των μεταβυζαντινών χρόνων· η διοικητική και δικαστική οργάνωση των κοινοτήτων του οθωμανοκρατούμενου ελληνισμού και η εξέλιξη της δικαιοδοτικής τους λειτουργίας· η επιρροή των νομικών συλλεκτικών έργων, βυζαντινών και μεταβυζαντινών, στον νομικό βίο των μεταβυζαντινών χρόνων· η νομική θεμελίωση του νέου ελληνικού κράτους και η συμβολή των νομικών της προεπαναστατικής, επαναστατικής και Καποδιστριακής περιόδου στην επίλυση καιρίων νομικών και οικονομικών ζητημάτων κ.ά. Η ερευνητική αυτή δραστηριότητα αποκαλύπτει την εργώδη πνευματική προσπάθεια που έχει καταβληθεί και συνεχίζει να καταβάλλεται στο Ερευνητικό αυτό Κέντρο της Ακαδημίας Αθηνών από έναν σχετικά περιορισμένο αριθμό ιστορικών του δικαίου, αρκετοί από τους οποίους, πρωτοπορώντας, έστρεψαν με τα “ακριτικά” τους έργα την προσοχή της ερευνητικής κοινότητας στην επισήμανση νέων (άγνωστων) τεκμηρίων και στη διευκρίνιση των σχέσεών τους προς τις ήδη γνωστές πηγές του δικαίου. Αναπόφευκτα, από την εκδοτική προσπάθεια του ΚΕΙΕΔ δεν θα μπορούσε να απουσιάζει η κριτική έκδοση και ο σχολιασμός ανέκδοτων νομικών πηγών που αποκαλύπτουν την εξελικτική πορεία του ελληνικού δικαίου κατά τους μεταβυζαντινούς και νεώτερους χρόνους, τις ιδιομορφίες και διακυμάνσεις της νεο-ελληνικής δικαιοδικής πραγματικότητας και τις επιβιώσεις ή τη μετεξέλιξη θεσμών που διαμορφώθηκαν κατά την προγενέστερη βυζαντινή περίοδο. Σημαντικές εν προκειμένω είναι: α) Οι εκδόσεις νομοκανονικών κειμένων και νομικών έργων

ή συλλογών της μεταβυζαντινής περιόδου, που μαρτυρούν τη σαφή διάχυση και εφαρμογή του βυζαντινού δικαίου στους ορθόδοξους πληθυσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και στους ισχυρούς θύλακες του απόδημου ελληνισμού από τις αρχές του 18ου αι. έως την Ελληνική Επανάσταση². β) Οι πολυπληθείς εκδόσεις νοταριακών κωδίκων και λυτών δικαιοπρακτικών εγγράφων, που προέρχονται από περιοχές όπως η Νάξος, η Πάρος, η Σκύρος, η Σίφνος, η Σύρος, η Τήνος, η Ύδρα, η Χίος, η Κέρκυρα, η Ζάκυνθος, η Κεφαλονιά, η Κρήτη, η Αθήνα, η Δημητσάνα (Μονή Φιλοσόφου), η Δυτική Μάνη κ.ά.³. γ) Οι εκδόσεις και ο σχολιασμός δικαστικών αποφάσεων των κοινοτικών δικαστηρίων της Οθωμανοκρατίας, που προέρχονται κυρίως από τον νησιωτικό χώρο του κεντρικού Αιγαίου και παρέχουν ασφαλή και αψευδή εικόνα του εφαρμοζόμενου δικαίου καθώς και της παράλληλης δικαιοδοσίας πλειόνων δικαστικών αρχών⁴. δ) Οι εκδόσεις σημαντικών εγγράφων της Γενικής Γραμματείας Δικαίου της Καποδιστριακής και Οθωμανικής περιόδου⁵. Τέλος, ε) οι πολύτιμες εκδόσεις των πρώτων Νόμων και Ψηφισμάτων και δικαστικών αποφάσεων του μετεπαναστατικού και του νεοσύστατου ελληνικού κράτους⁶, που αποτελούν πεδίο μελέτης για τις νομικές ζυμώσεις και διεργασίες της περιόδου 1797-1832 αναδεικνύοντας την κανονιστική διάσταση της Ελληνικής Παλιγγενεσίας.

Με τον επετειακό αυτόν τόμο αποδίδουμε έναν ελάχιστο φόρο τιμής σε όλους εκείνους τους αείμνηστους επιστήμονες που δετέλεσαν Ακαδημαϊκοί Επόπτες, Διευθυντές και Ερευνητές του ΚΕΙΕΔ (Κωνσταντίνος Τριανταφυλλόπουλος, Παναγιώτης Ζέπος, Ιάκωβος Βισβίτζης, Μενέλαος Τουρτό-

---

2. Βλ. ενδεικτικά την έκδοση του *Νομοκάνονος του Γεωργίου Τραπεζούντιου* του Χρυσογόνου (1730, κατ' εντολή του Ηγεμόνα της Βλαχίας Νικολάου Μαυροκορδάτου) από τον Χαράλαμπο Παπαστάθη: *ΕΚΕΙΕΔ* 27-28 (1985), σσ. 379-614, την έκδοση του *Νομικού Προχείρου* του Μιχαήλ Φωτεινοπούλου (Βουκουρέστι, 1765/1777 επί ηγεμονίας Μιχαήλ Ρακοβίτζα) από τους Παναγιώτη Ζέπο, Valentin Georgescu και Αναστασία Σιφωνιού-Καράπα: *ΕΚΕΙΕΔ* 24-26 (1982), σσ. 678.

3. Βλ. ενδεικτικά *ΕΚΕΙΕΔ* 29-30 (1990), σσ. 123-1311, *ΕΚΕΙΕΔ* 32 (1996), σσ. 139-205, 207-339, *ΕΚΕΙΕΔ* 33 (1997), σσ. 9-436, *ΕΚΕΙΕΔ* 34 (1998), σσ. 21-102, *Παράρτημα ΕΚΕΙΕΔ* 12 (2012-2013), σσ. 375, *Παράρτημα ΕΚΕΙΕΔ* 16 (2021), σσ. 1090.

4. Βλ. ενδεικτικά *ΕΚΕΙΕΔ* 7 (1957), σσ. 20-154, *ΕΚΕΙΕΔ* 19 (1974), σσ. 25-437, *ΕΚΕΙΕΔ* 27-28 (1985), σσ. 257, *ΕΚΕΙΕΔ* 34 (1998), σσ. 179-235, *ΕΚΕΙΕΔ* 35 (2001), σσ. 145-169, *Παράρτημα ΕΚΕΙΕΔ* 2 (2002), σσ. 130, *Παράρτημα ΕΚΕΙΕΔ* 10 (2011), σσ. 686, *ΕΚΕΙΕΔ* 50 (2020-2021), σσ. 131-419).

5. Βλ. ενδεικτικά *ΕΚΕΙΕΔ* 3 (1950), σσ.158-169, *ΕΚΕΙΕΔ* 5 (1954), σσ. 97-122, *ΕΚΕΙΕΔ* 6 (1955), σσ. 122-130, *ΕΚΕΙΕΔ* 7 (1957), σσ. 10-19, *ΕΚΕΙΕΔ* 9 (1962), σσ. 7-151.

6. Βλ. ενδεικτικά *ΕΚΕΙΕΔ* 10-11(1966), σσ. 40-234, *ΕΚΕΙΕΔ* 14 (1967), σσ. 133-138, *ΕΚΕΙΕΔ* 20-21 (1976), σσ. 25-477, *ΕΚΕΙΕΔ* 38 (2004), σσ. 275-305, *Παράρτημα ΕΚΕΙΕΔ* 15 (2019), σσ. 383.

γλου, Αναστασία Σιφωνιού–Καράπα) και συνέβαλαν, συχνά υπό αντίξοες συνθήκες, στην πρόοδο της επιστήμης της Ιστορίας του Δικαίου. Ο ανά χείρας τόμος περιλαμβάνει, εκτός από τις μελέτες των υπογραφόντων, της Διευθύνουσας το ΚΕΙΕΔ και υπηρετούντων Ερευνητών στο Κέντρο, τις επιστημονικές συμβολές όλων των Ομότιμων ή εν ενεργεία Καθηγητών της Ιστορίας του Ελληνικού και Ρωμαϊκού Δικαίου των Νομικών Σχολών του ΕΚΠΑ, του ΑΠΘ και του ΔΠΘ, μελέτες και άρθρα επιφανών ιστορικών του δικαίου που παρέχουν διδακτικό και ερευνητικό έργο σε πανεπιστημιακά και ερευνητικά ιδρύματα του εξωτερικού καθώς και τις συμβολές επιστημονικών συνεργατών του ΚΕΙΕΔ–Διδακτόρων της Ιστορίας του Δικαίου. Όλους αυτούς αισθανόμαστε την ανάγκη να ευχαριστήσουμε θερμά για την προθυμία τους να μετάσχουν με έργο τους στην ύλη του τόμου αυτού, ευελπιστώντας ότι η 51η *Επετηρίδα* του ΚΕΙΕΔ θα αποτελέσει περαιτέρω κίνητρο για τη χάραξη νέων ερευνητικών οδών στο γνωστικό πεδίο της Ιστορίας του Δικαίου, που αποσκοπεί να αναδείξει το βάθος και τις λεπτές αποχρώσεις των διαχρονικών και ακραίων ζητημάτων της νομικής επιστήμης.

Αθήνα, Μάιος 2022

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ
Ακαδημαϊκός
Πρόεδρος της Εφορευτικής Επιτροπής
του ΚΕΙΕΔ

ΜΙΧΑΗΛ ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ
Ακαδημαϊκός
Επόπτης του ΚΕΙΕΔ